

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті проаналізовано проблематику розвитку професійної мотивації до педагогічної діяльності майбутніх вчителів початкових класів під час навчання у педагогічному вищому навчальному закладі; описано особливості професійної діяльності вчителів початкових класів; теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні особливості професійної мотивації.

Ключові слова: *вчитель початкових класів, професійна підготовка, професійна діяльність, мотивація, професійна мотивація.*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку вищої професійної освіти обумовлюють необхідність підготовки конкурентоспроможного, професійно компетентного фахівця, який відповідає сучасним вимогам суспільства. У процесі навчання у вищому навчальному закладі відбувається становлення особистості студента, формується його професійна спрямованість особистості, здійснюється пошук ефективних шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності. Для досягнення зазначених результатів велику роль відіграє формування ціннісно-мотиваційної сфери майбутнього фахівця.

В даний час до професії вчителя, зокрема вчителя початкових класів, висувають не тільки підвищені вимоги стосовно володіння професійними компетенціями на високому рівні, а й щодо зрілості його особистості. Одним з центральних психологічних утворень в структурі особистості фахівця є професійна мотивація, яка має бути сформована під час навчання у вищому

педагогічному навчальному закладі. Професійна мотивація посідає провідне місце в структурі діяльності особистості майбутнього фахівця і є одним із основних понять, яке використовують для пояснення мотивів, рушійних сил здобуття певної професії. Складність і багатоаспектність проблеми професійної мотивації обумовлює множинність підходів до розуміння її сутності, структури, визначення її видів, а також до її формування та розвитку (Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, І.А. Васильєв, А.А. Вербицький, С.С. Занюк, Є.П. Ільїн, С.П. Манукян, А.К. Маркова, Т.А. Матіс, А.Б. Орлов, Ф.М. Рахматулліна, Х. Хекхаузен, П.М. Якобсон та ін.).

Особливості професійної підготовки вчителя початкових класів розкривають в своїх дослідженнях А.М. Алексюка, Н.Н. Бібік, В.І. Бондарь, С.У. Гончаренко, О.А. Дубасенюк, І.А. Зязюн, О.М. Івлева, Л.Г. Коваль, С.Н. Лисенкова, Н.Г. Ничкало, О.Я. Савченко, Г.С. Тарасенко, Л.О. Хомич, Л.Л. Хоружа, М.М. Фіцула, І.М. Шапошнікова та ін. Проте професійна педагогічна підготовка потребує подальшого обґрунтування й аналізу тому, що окремі її аспекти, зокрема розвиток професійної мотивації до педагогічної діяльності, залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – аргументувати потребу розвитку професійної мотивації у майбутніх вчителів початкових класів як вагомого елемента їх фахової підготовки; дати визначення поняттю «професійна мотивація вчителя початкових класів»; визначити етапи розвитку професійної мотивації до педагогічної діяльності майбутніх вчителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Унікальність професії вчителя початкових класів полягає в поєднанні відразу декількох соціальних статусів: вихователь, організатор, контролер, безпосередній співучасник спілкування з учнями та їх батьками, колегами, дослідник педагогічного процесу, консультант, громадський діяч і т.д.. Більш того, вкрай важливою є роль педагога при формуванні учнівського колективу, так як в початковій школі діти найбільш активно адаптуються до умов соціального середовища.

Формальна діяльність в рамках стандартного навчального навантаження – це не про професію вчителя початкових класів.

Відповідно до цього функції діяльності вчителя початкових класів є досить широкими, що пояснюється великою кількістю різнопрофільних навчальних дисциплін та постійним керівництвом класом. Якість та результативність навчально-виховного процесу в значній мірі залежить від учителя, його теоретичної, практичної підготовки та педагогічної майстерності. Підготовка майбутнього вчителя, зокрема вчителя початкових класів, спрямована на ефективну реалізацію державної політики стосовно формування і розвитку майбутнього покоління і саме тому заслуговує на особливу увагу.

Праця вчителя початкової школи – це педагогічна діяльність особливого роду, яка вимагає від вчителя особливих специфічних умінь стосовно викладання великої кількості предметів. Робота з дітьми вимагає від учителя високої концентрації уваги, витримки, самовладання, терпіння, ерудиції, розвинених комунікативних якостей, відмінної дикції, чіткої грамотної мови, вміння захопити дітей навчально-виховним процесом. Також вчителю початкових класів важливо володіти музичними та художніми здібностями.

Для успішного виконання професійної діяльності необхідна певна підготовка, а саме отримання у відповідних навчальних закладах професійних знань, умінь та навичок. Основними видами пізнавальної діяльності для студентів педагогічного навчального закладу є навчальна та наукова.

Навчальна діяльність – це «цілеспрямована і упорядкована сукупність дій, прийомів і операцій, що забезпечують мотиваційну й активну включеність суб'єктів діяльності в організований дорослими (викладачами) процес навчання» [1, с. 142]. Своєрідність навчальної діяльності полягає в тому, що в процесі її здійснення студент засвоює знання і формується як особистість. Навчальна діяльність складається з таких компонентів, як навчальні цілі, мотиви, завдання, операції, аналіз результатів та спрямована на організацію і здійснення процесу навчання відповідно до нормативних документів: проведення лекційних, практичних занять, консультацій, контрольних заходів,

керівництво курсовими і дипломними роботами тощо [2]. Для формування повноцінної навчальної діяльності студенти повинні систематично вирішувати позитивно мотивовані навчальні завдання.

Відповідно до даного трактування навчальної діяльності роль студента виглядає дещо пасивною, адже весь процес організований відповідно до керівних документів та за допомогою професорсько-викладацького складу. Однак, особливістю підготовки майбутніх вчителів початкових класів є те, що вони є одними з найактивніших суб'єктів процесу навчання. Нерідко студент педагогічного навчального закладу й сам грає роль організатора навчання на практичних заняттях, педагогічній практиці, самостійної підготовки.

Навчальний процес у вищому педагогічному навчальному закладі – це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньому або кваліфікаційному рівні відповідно до державних стандартів освіти [3]. Систематичне вивчення навчальних дисциплін в певній послідовності створює стійку наукову основу та дозволяє студентам свідомо оцінювати обрану професію та свої досягнення в її опануванні. Вибіркові дисципліни сприяють поглибленій фаховій підготовці, а різноманітні курси, семінари, практикуми дозволяють підсилити професійну підготовку в окремо взятій науковій області. Вся організація навчальної діяльності заснована на тому, що студенти мають виявити максимальну увагу та творчу активність. Лише за таких умов навчальна діяльність має позитивний результат [4, с.5].

Зміст професійної підготовки фахівця педагогічної справи можна сформулювати у вигляді хронологічної послідовності зв'язку семи напрямлень, кожне з яких є основою для наступного (Мал. 1.)

Як ми бачимо з малюнку (Мал. 1.), мотиваційний компонент підготовки майбутнього вчителя зустрічається двічі під час опанування професією, що яскраво демонструє логічний розвиток від мотивації оволодіння професією до професійної мотивації.

Мал. 1. Зміст професійної підготовки

Термін «мотивації» в психолого-педагогічній літературі трактується по різному. На нашу думку, це залежить від того, що по-перше, кожна наука, в залежності від предмету вивчення, розглядає різні аспекти мотивації, а по-друге, певну роль відіграє невизначеність основних елементів механізму мотивації.

В усіх випадках мотивація виступає як вторинне по відношенню до мотиву утворення чи явище. Поділяючи позиції Н.В. Бордовської, В.І. Ковальова, К.К. Платонова, А.А. Реана, ми розглядаємо мотивацію як сукупність стійких мотивів, що мають певну ієрархію і виражають спрямованість особистості.

Педагоги та психологи досліджують багато видів мотивації. Ми виділяємо для аналізу актуальну для майбутніх фахівців педагогічної спеціальності професійну мотивацію, яка як властивість особистості є системою цілей, потреб, що спонукають студента до активного засвоєння знань, оволодіння вміннями і навичками, свідомого ставлення до професії [5]. Професійна мотивація має роль компенсуючого фактора: за умов недостатнього розвитку здібностей студент, маючи професійну мотивацію, має значно більше перспектив досягти значних успіхів, ніж здібний студент, у якого не професійна мотивація відсутня. Також загальновідомо, що негативна мотивація чи

мотивація уникнення невдач створює несприятливі умови для якісного навчання студентів. Тому одне з першочергових завдань вищої школи – цілеспрямований розвиток у студентів професійної мотивації.

Незважаючи на значну кількість робіт присвячених даній тематиці, значна кількість питань лишаються невирішеними. Проаналізувавши наукові роботи можемо зробити висновок, що професійна мотивація досліджується в площині формування мотивів навчання (Н.Б. Бондаренко, Є.П. Ільїн, О.О. Леонтєв, А.К. Маркова, С.Л. Рубінштейн, В.М. Тимошенко) або виходячи з потреб особистості (Б.Г. Ананьєв, Е.Ф. Зеєр, Л.М. Мітіна, Ю.Ф. Самарін, В.А. Сластенін, А. Шопенгауер). Системне ж вивчення проблеми професійної мотивації студентів та її структурних компонентів (потреби, мотив, цілі) не достатньо досліджені в педагогіці та психології.

Мотивація до педагогічної діяльності є одним з ключових компонентів у структурі професійного становлення особистості майбутнього фахівця. Суслова О.І в своїй роботі [6] професійне становлення студентів розглядає в єдності п'яти компонентів: цільового, мотиваційного (інтереси, схильності, цінності, ставлення до майбутньої професії, професійна спрямованість), змістовного (завдання: соціально-правова компетентність, спеціальна компетентність, персональна компетентність, аутокомпетентність, екстремальна компетентність), процесуального (методи і прийоми роботи зі студентами) і рефлексивно-оцінного. У зв'язку з цим, однією з найважливіших передумов успішного професійного становлення майбутніх фахівців є сформованість складових його компонентів, що мають свою специфіку і функціональне призначення.

Основне функціональне призначення професійної мотивації до педагогічної діяльності полягає в тому, що її сформованість визначає, задає характер і цілеспрямований розвиток складових професійних компетенцій вчителя початкових класів. Пізнавальні, професійні й особистісні мотиви є рушійною силою до освоєння педагогічної спеціальності, викликають активність і визначають професійно-педагогічну спрямованість. Система

мотивів відображає єдність мотивів студента до навчання, професійної діяльності та дозволяє йому активно оволодівати загальнокультурними та професійними компетенціями.

Аналізуючи дослідження А.А. Вербицького, В.А. Климова, А.К. Маркової ми виявили, що для підвищення якості підготовки майбутніх фахівців необхідно вирішувати питання, пов'язані з розвитком мотивації, що спонукає студентів до активного оволодіння професійними вміннями та навиками та бажання працювати за фахом. Тому в нашому дослідженні розвиток професійної мотивації до педагогічної діяльності є важливим аспектом успішності професійної підготовки вчителя початкових класів.

Професійна мотивація вчителів початкових класів розглядається в контексті професійної мотивації і розуміється нами як сукупність потреб, інтересів, установок і прагнень, які спонукають до освоєння професійно-педагогічної діяльності, що викликають активність і визначають спрямованість особистості студента до професії. Сформованість мотивації до професійно-педагогічної діяльності визначає, задає характер освоєння професії і цілеспрямований розвиток професійних компетенцій педагога професійного навчання, які забезпечують професійне становлення студентів, проектування траєкторії саморозвитку і самореалізації у майбутній професійній діяльності.

Розвиток професійної мотивації майбутніх учителів початкових класів можна уявити у вигляді послідовності наступних закономірних етапів:

- адаптація – на початку навчання студент має адаптуватися до свого нового оточення та майбутньої спеціальності, що вимагає усвідомлення необхідності змін у взаємодії з середовищем. В процесі соціалізації у студента формується нова поведінка, норми та цінності, які допомагають гармонійно почувати себе новому середовищі. Також на цьому етапі відбувається зміна навчально-пізнавальних мотивів відповідно до поставленої мети та професійних планів і намірів;

- актуалізація мотивів – цей етап охоплює другий семестр навчання й характерний виявленням уже сформованих раніше потреб та мотивів,

актуалізацією, визначенням їх значимості, на основі чого студент може активніше почати своє навчання. В цей період для студентів стає звичним виконання навчально-практичної діяльності, формуються ключова компетенції, категоріальний апарат, вміння ставити та вирішувати навчально-професійні задачі. Актуалізація мотиву призводить до утворення цілей, прийняття рішення і до певних дій – розгортається мотиваційний процес;

- розвиток і посилення мотивів – протягом цього етапу під час навчального процесу викладачеві слід спиратися на пізнавальні, професійні та особисті мотиви студентів, спрямовуючи їх діяльність на вирішення складних практичних завдань (пізнавальні та професійні мотиви) та співробітництво з іншими студентами й робота в групах (особисті мотиви). Таким чином мотивація розвивається та посилюється за рахунок зміцнення її окремих складових (усвідомленість, стійкість, дієвість). Викладачам важливо пам'ятати на скільки важливий даний етап, оскільки зумовивши появу мотивації не слід про неї забувати й зосереджуватися на предметному змісту дисципліни;

- оцінка й самооцінка – етап оцінки і самооцінки власних можливостей, якостей, професійних здібностей і готовності до виконання педагогічної діяльності є обов'язковим для розвитку професійної мотивації до педагогічної діяльності та завершує підготовку майбутнього вчителя початкової школи в рамках третього семестру. До моменту наближення періоду переддипломної практики студенти повинні мати позитивний особистий досвід і установку на подальше навчання, на освоєння професійних і профільно-спеціалізованих компетенцій, що формуються при вивченні дисциплін спеціалізації. Все це характеризує позитивну мотивацію перспективи. На даному етапі вельми важливо, щоб студенти могли самі оцінити свої здібності в поєднанні з диференційованою оцінкою викладача та інших фахівців.

Професійна мотивація виступає внутрішнім рушійним фактором розвитку професіоналізму і особи, так як тільки на основі високого рівня її сформованості можливий ефективний розвиток професійної освіченості і культури особистості. Дані положення виступають обґрунтуванням значущості

звернення до проблеми розвитку професійної мотивації студентської молоді, і, перш за все, студентів - майбутніх вчителів початкових класів, так як саме в цій науковій площині специфічним чином висвітлюються основні моменти взаємодії особистості і професії, де освітній процес набуває пріоритетного значення [6].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Неабияке значення для реалізації сучасних вимог щодо професійної підготовки компетентного, ерудованого, творчого, конкурентоспроможного вчителя початкових класів має актуальна проблема розвитку професійної мотивації протягом всього періоду навчання. Мотивація майбутнього вчителя має пройти шлях розвитку від мотивації оволодіння професією до стійкої професійної мотивації майбутньої педагогічної діяльності.

Вивчаючи обрану проблему, хочемо наголосити на тому, що існує значна кількість ідей, поглядів і навіть технологій розвитку педагогічної мотивації, але в науковій літературі та практиці надзвичайно не вистачає обґрунтованих об'єктивно дієвих педагогічних умов розвитку професійної мотивації вчителів саме початкових класів, які б враховували специфіку їх діяльності та потреби, цінності й бажання кожного студента. Перспективу подальших наукових пошуків у цьому напрямі можуть становити саме педагогічні умови розвитку професійної мотивації вчителів початкових класів.

Список бібліографічних посилань

1. Іваній О. Структурно-функціональна модель формування правової компетентності майбутнього вчителя. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4(1). С. 141-148.
2. Гладуш В.А., Лисенко Г.І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія. Навч. посіб. Д.: 2014. 416 с.
3. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: затв. Наказом Міністерства освіти України від 2 черв. 1993 р. № 161. Верхов. Рада України: [офіц. сайт], 1994. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93> (дата звернення: 01.02.2018).

4. Аридін В.М., Атанов Г.О. Навчальна діяльність студентів / Довідковий посібник для абітурієнтів, студентів, молодих викладачів. Донецьк, «ЕАИ-пресс», 2000. 80с.
5. Пінська О. Професійна мотивація як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності студентів. *Проблеми трудової і професійної підготовки*. 2009. Випуск 14. С. 111-115.
6. Сулова О.И. Формирование мотивационного компонента профессионального становления будущих педагогов-психологов : автореф. дис. ... канд. пед наук: 13.00.08 / Арзамас. госуд. пед. ин-т им. А.П. Гайдара. Саратов, 2007. 25 с.
7. Марюхина В.В. Мотивация студентов к обучению в педагогическом университете (на примере Тувинского государственного университета). *Вестник Тувинского государственного университета*. 2014. № 4 (19). КЫЗЫЛ. – URL: http://tuvsu.ru/vestnik/sites/default/files/archives/2014_4/motivaciya_studentov_k_obucheniyu_v_pedagogicheskom_universitete.pdf (дата звернення: 01.02.2018).

References

1. Ivany A. Structural and functional model of forming the legal competence of the future teacher. The problems of training a modern teacher. 2011. № 4 (1). P. 141-148. (in Ukr.).
2. Gladush V.A., Lysenko G.I. Pedagogy of higher education: theory, practice, history. Textbook. Allowance. D: 2014. 416 p. (in Ukr.).
3. Regulation about the organisation of educational process in higher education institutions: Order of the Ministry of Education of Ukraine of 2 worms. 1993 № 161. The Supreme Council of Ukraine: [Offic. site], 1994. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93> (reference date: 01/02/2018). (in Ukr.).
4. Aridin VM, Atanov G.A. Educational activity of students / Reference guide for university entrants, students, young teachers. Donetsk, "EAI-press", 2000. 80 p. (in Ukr.).

5. Pinska A. Professional motivation as a means of increasing the effectiveness of student learning activities. Problems of labor and vocational training. 2009. Issue 14. P. 111-115. (in Ukr.).
6. Suslova O.I. Formation of the motivational component of the professional development of future teachers-psychologists: Author's abstract. dis. ... cand. pedagogical sciences: 13.00.08 / Arzamas. state. ped. Institute of. A.P. Gaidar. Saratov, 2007. 25 pp. (in Rus.).
7. Maryukhina V.V. Motivation of students to study at the Pedagogical University (on the example of the Tuva State University). Bulletin of the Tuva State University. 2014. No. 4 (19). Kyzyl. - URL: http://tuvsu.ru/vestnik/sites/default/files/archives/2014_4/motivaciya_studentov_k_obucheniyu_v_pedagogicheskom_universitete.pdf (reference date: 01/02/2018). (in Rus.).

PAVLOVA OLENA

Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology,

Public institution «Kharkov humanitarian-pedagogical academy»,

e-mail: elen.pavlova@gmail.com

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL MOTIVATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS AS A COMPONENT OF VOCATIONAL TRAINING

Abstract. The article analyzes the problems of the development of professional motivation for the pedagogical activity of future primary school teachers when teaching in a pedagogical university; features of professional activity of teachers of primary classes are described; the psychological and pedagogical features of professional motivation are theoretically grounded.

Introduction. One of the central psychological formations in the structure of the personality of a specialist is professional motivation, which must be formed during training in the higher pedagogical educational institution. Professional

motivation takes the leading place in the structure of the activity of the personality of the future specialist and is one of the basic concepts that is used to explain motives, driving forces to obtain a certain profession.

Purpose is to argue the need for the development of professional motivation in future primary school teachers as a weighty element of their professional training; to define the concept «professional motivation of the teacher of primary classes»; to determine the stages of the development of professional motivation for the pedagogical activity of future primary school teachers.

Results. The preparation of future teacher, in particular the primary school teacher, aimed at effective implementation of the state policy on the formation and development of the future generation and for this reason deserves special attention. Motivation for pedagogical activity is one of the key components in the structure of the professional development of the personality of the future specialist. The higher educational institution should ensure the development of a motivational component in training in the specialty of primary education (from motivation to master the profession to professional motivation).

The professional motivation of primary school teachers is considered in the context of professional motivation and is understood by us as a set of needs, interests, attitudes and aspirations that encourage the development of professional and pedagogical activities that cause activity and determine the orientation of the student's personality towards the profession.

Originality. The development of professional motivation of future teachers of primary classes can be represented as a sequence of the following regular steps: adaptation, actualization of motives, development and strengthening of motives, evaluation and self-assessment.

Conclusion. Studying the chosen problem, we want to emphasise that there is a significant number of ideas, views and even technologies developed pedagogical motivation, but in the scientific literature and practice there is a shortage of substantiated objectively effective pedagogical conditions for the development of the professional motivation of primary school teachers who would take into account the

specifics of their activities and needs, values and desires of each student. The prospect of further scientific research in this direction can be made up of pedagogical conditions for the development of the professional motivation of primary school teachers.

Keywords: primary school teacher; vocational training; professional activity; motivation; professional motivation.